

МИСИЯТА НА СТОЙЧО МОШАНОВ ПРЕЗ АВГУСТ 1944, ОПИТ ЗА НОВ ПРОЧИТ

Ст.н.с. II ст. Николай Георгиев

В международните отношения на България от периода на ХХ век има все още недотам добре изяснени, интересни проблеми, които чакат своя анализ. Един от тях е свързан с опитите на последните три правителства на Царство България (преди 9 септември 1944 г.) да напуснат мястото си в хитлеро-фашистката ос и да застанат на страната на антихитлеристката коалиция. Това се дължи на факта, че провежданата политика на „символична война“ се оказва погрешна и както винаги, (започвайки от периода на Междусъюзническата война от 1913 г.) ясно се очертава поредната национална катастрофа за държавата.

За мисиите на българските емисари по сондажите за мирни преговори в средата и края на 1944 г. е писано много. За това спомогна фактът, че някои от участниците в тях (пряко или косвено) бяха оставили за бъдещите поколения своите спомени.¹ Едновременно с това за анализа на много от потъналите в забравата елементи на българската външна политика допринесоха и научните изследвания на редица наши учени, сред които можем да споменем имената на академик Илчо Димитров, професорите Воин Божинов, Витка Тошкова, Стоян Рачев и др. Те имаха възможността да използват редица документи от британските архиви на външнодипломатическото ведомство на Великобритания – Форин Офис и документи от архива на външнодипломатическото ведомство на САЩ – Държавния департамент, което повиши извънредно много нивото на анализа в изследванията им.² В някои отношения истината за преговорите може също така да бъде намерена и в изследванията на редица западни автори, сред които се откроява преди всичко изследването на Уилям Маккензи „Секретная история УСО: Управление специальных операций в 1940–1945 г.“. Британският автор в разсекретената през 2000 г. книга, дава след-

ната оценка за мисията на Стойчо Мошанов: „На 20 август руснаците започнаха настъпление срещу Румъния, и на 24-и с.м. е било обявено, че Мошанов, доста съмнителен представител на съмнителното българско правителство на Муравиев, пристигнал в Кайро да моли за мир“.³ Независимо от това, в българските архиви има все още документални свидетелства, които могат да разширят, доизяснят и задълбочат в някои отношения изследванията на военнополитическата линия на поведение на правителствата на Царство България и по-специално въпросите, свързани с подготовката, изпращането и провеждането на преговори от мисията на Стойчо Мошанов и бившия военен аташе в Турция Добри Желязков на територията на Турция и на територията на Египет.⁴ Чрез тяхното обнародване се показва във всички отношения безкомпромисната позиция на Великите сили, по стабилизирането и овладяването на ситуацията на военния фланг на територията на Балканския полуостров, във финалния период на Втората световна война. Една част от документите са обнародвани в различни документални сборници, което позволи на обществеността и учените да се докоснат до редица свидетелства, които се публикуват на територията на България и СССР (бившия) за първи път.⁵

Поради тази причина, авторът на материала се спира отново на този въпрос, като се надява че с използването на новите документални свидетелства ще може да се доизяснят отделни аспекти от мотивите на правителството на Муравиев за изпращането на българските емисари за преговори, когато е очевиден крахът на държавата, както и да се оправят някои от грешките, възприети или останали в творчеството на предходните изследователи на този труден за изследване въпрос.

Изкуственото протакане на дипломатическите контакти на представителите на Царство България, имащи за цел евентуалното капитулиране пред обединените армии на държавите от антихитлеристката коалиция, на преговорите, водени последователно от американците и англичаните в Истанбул и Анкара, както и фактът, че общо взето британското военнополитическо ръководство остава на страна от тях (но не и неин-

формирано за развоя на преговорите с българските емисари търговеца Георги П. Киселов и епископ Андрей) не пречи по никакъв начин на паралелната подготовка на текста с предварителните условия, при които Царство България би капитулирало. Под ръководството на съответните аналитици от т.нар. Второ командване на Управлението за специални операции (УСО) в гр.Кайро (Първото командване се намира в гр.Лондон), е изготвен вариант на текст с условията за капитулация на България, който е изпратен за разглеждане и одобрение до британския Комитет на началник-щабове и до Обединения комитет на началник-щабове на въоръжените сили на САЩ.⁶ В допълнителна телеграма командващият обединените въоръжени сили на държавите от антихитлеристката коалиция в региона на Средиземноморския ТВД генерал-лейтенант Хенри Мейдлгънд Уилсън предлага въздушните бомбардировки на стратегическата авиация, извършвани от САЩ и Великобритания на цели и обекти в Царство България, да не бъдат прекратявани в периода на бъдещите преговори, а напротив – да бъдат увеличени колкото е възможно, тъй като само подобно условие би позволило преговорите да не се извършват трудно и незадоволително от упълномощените български политици и висши военни.⁷ От друга страна, ръководителят на Южния департамент на Форин Офис Орм Сарджънт предлага на британското ръководство (по-точно на държавния секретар сър Антони Идън) и на ръководителя на британския Комитет на началник-щабове, преговорите да не се водят с помощта на Военната мисия на САЩ в Турция или по каналите на разузнавателната служба на генерал Уйлям Донован (Управлението на стратегическите служби – УСС), а само чрез дипломатическите и военните представители, намиращи се на египетска територия, т.е. при крал Фарук, където под ръководството на съюзническия командващ генерал-лейтенант Хенри Мейдлгънд Уилсън могло да вземат участие по-широк кръг хора, включително и съветският дипломатически представител в Египет Николай Новиков. По този начин британското военнополитическо ръководство иска да неутрализира

погрешно създалото се впечатление у американските офицери, водели разговори преди това на територията на Турция, от изявленията на българските правителствени емисари, че Царство България ще успее да се измъкне от „символичната война“, обявена на държавите от антихитлеристката коалиция.⁸

Обединеният комитет на началник-щабовете приема също така и отправените към текста съществени допълнения, дадени от генерал-лейтенант Хенри М. Уилсън и от ръководителя на Южния департамент на Форин Офис Орм Сарджънт.⁹ Постигнато е съгласие за продължаване на бомбардировъчната кампания на съединенията на стратегическата авиация от 12-а и 15-а въздушна армия срещу комуникационните центрове, военните и административни обекти на територията на Царство България от март 1944 г. нататък. Така например, само през март 1944 г. са извършени шест дневно-нощни бомбардировки, които по размах на участие на авиационните съединения и по теглото на пуснатият товар от авиационни и запалителни бомби по нищо не отстъпват на тези, извършени през периода октомври 1943-януари 1944 г. По такъв начин се потвърждава мнението, че британско-американските военнополитически кръгове бързат с разрешаването в своя полза на кризата, настъпила в политиката на върховете на българската администрация. Така те се опитват да наложат своите условия за излизането на Царство България от съюза и с нацистка Германия и съюзници и по Оста в Европа и Азия, а също така да парират, доколкото е възможно, разрастването на въоръжената борба, намираща се под комунистическо влияние.

На 11 март 1944 г. полковникът от УСС Кърнилийс К. Джедуин се среща за последен път с българския дипломат Никола Балабанов, като го информира, че обединеното съюзническо командване е решило българската делегация да бъде приета не на територията на неутрална Турция, а в гр. Кайро – столицата на крал Фарук, където са разположени повечето от съюзническите правителства в емиграция на балканските държави и където могат да продължат разговорите по т.нар. излизане на България от състоянието на война, обявена от нея

на Обединените нации от антихитлеристката коалиция. Нещо повече, полковникът от УСС предлага на българския дипломат да му предаде специален шифър за свръзка, чрез който правителството на Добри Божилов в бъдеще би могло да установи радиоконтакт с командването на съюзническите войски в Средиземноморския регион. Това предложение е следствие на намерението на ръководството на американското УСС окончателно да отзове своите представители от територията на Република Турция.¹⁰

Установявана ли е такава радиовръзка между правителството на Добри Божилов и командването на съюзническите войски, разположени в Средиземноморието? Малкото оцеляли документи от този период, съхранявани във фондовете на Централния военен архив във гр.Велико Търново, ни позволява да допуснем тезата, че такъв контакт е направен поне веднъж. Според текста на едно донесение на военния аташе на Царство България в Република Турция полковник Димитър Желязков, изпратено до РО-ЩВ на 15 април 1944 г. от техническите служители на легацията в Истанбул, е получен за монтаж един американски радиоприемник тип „M.SKYRIDER MARINE“ (модел, инсталиран в изтребителите на палубната авиация на морската пехота) и един радиопредавател „JACK“, действащ на къси вълни. Първият вероятно е демонтиран от някой от свалените на българска територия изтребители от състава на стратегическата авиация на САЩ или, от някой от изтребителите, катастрофирали в района на многобройните гръцки острови (възможно да е доставен от региона на Тихия океан по линията на сътрудничеството с представителя на японската разузнавателна служба в Турция, полковник Татейши, от когото Добри Желязков на често пъти получал сведения). Радиопредавателят „Jack“, който действувал на къси вълни се предполага, че е взет като трофей в сраженията с някоя от съюзнически военни мисии, изпратени за свръзка с партизанските движения на Балканския полуостров. И двата радиоапарата са получени по дипкуриер в Българската легация в Истанбул от секретаря на военния аташе, той и служител на РО-ЩВ,

Станчо Савов Стоянов.¹¹ В продължение на няколко месеца техническите служители на дипломатическото представителство на Царство България в Турция се опитват да установят радиовръзка с командването на съюзническите войски в Средиземноморския регион, както и да установят радиоконтакт с правителството в София. За тази цел ежедневно от сградата на българската легация в Истанбул се излъчват по ефира позивни до радиоцентъра на българското правителство, които за съжаление не могат да бъдат уловени в София.¹² Поради тази причина, много по-късно военният аташе в Турция полковник Димитър Желязков след дълги и безуспешни опити да установи радиовръзка със своите колеги от Разузнавателното отделение на Щаба на войската информира с шифрограма № 542 от 3 август 1944 г. (т.е. на другия ден след прекъсването на дипломатическите и икономическите контакти на Република Турция с хитлеристка Германия), че „въпреки двумесечните усилия радиовръзката не можа да се установи. Всички данни сочат, че причината е в моя радиопредавател и затова моля под формата на куриер да се изпрати веднага един радиотехник, снабден с антенна жица и други материали, който да отстрани причините (на повредата в радиопредавателя – заб.авт.) и възстанови тъй необходимата радиовръзка...“¹³ Невъзможността за радиовръзка между военния аташе от Легацията на Царство България в Турция и Щаба на войската при положение, че съветските дивизии се намират на километри от границите на България, предизвиква насмешка сред военнополитическото ръководство на държавите от антихитлеристката коалиция – в този момент се подготвят да бъдат проведени няколко мощни удара на съветските въоръжени сили в района на Яш и Кишинев и след това, с настъпателни удари – овладяването на столицата на Кралство Румъния – Букурещ. Така например, по време на разговор между българския дипломат в Турция Никола Балабанов и неговия колега, представител на Френския комитет за национално освобождение (ФКНО) в Турция, на който се обсъждали причините, подтикнали неутрална Турция да обяви война на хитлеристка Германия чак през август 1944

г., френският дипломат саркастично предложил, при „условие на пълна тайна“, българският персонал от Легацията да използва за връзка със собственото си правителство френския радиопредавател преминал в подчинение на „Свободна Франция“, и намиращ се в дипломатическото представителство в Анкара. Разбирайки парадоксалността на ситуацията, знаейки че Париж е вече свободен и с цел да ускори решението на българското правителство, Никола Балабанов предлага на полковник Димитър Желязков директно да влезе във връзка с представителя на генерал Шарл дьо Гол в Турция и да уреди взаимоотношенията с новото френско правителство. За съжаление, това предложение на интелигентния дипломат е отклонено.¹⁴

Опитите на българските управляващи среди да излязат от състоянието на „символичната война“, обявена от правителството на Богдан Филов, не остават скрити и за служителите на германското РСХА на територията на Република Турция. Така например в своето донесение до Разузнавателното отделение на Щаба на войската военният аташе в Турция полковник Димитър Желязков информира, че на 19 май 1944 г. (в деня на 10-годишнината от преврата на военните от „Звено“), Илия Ляков (полицай, служещ като пресаташе в Легацията), е посетен от представителя на ръководителя на външното разузнаване на РСХА в Турция, германеца Дуплицер. В личната беседа той много внимателно предупреждава, че дейността на представителя на Българската православна църква в Истанбул (епископ Андрей) е несъвместима с духовния му сан заради постоянните му разговори с представителите на англо-американското разузнаване. Според Дуплицер, епископ Андрей се среща с различни представители и граждани на обединените нации от антихитлеристката коалиция и води чисто политически разговори, чието съдържание и изводи „излагат и уронват престижа“ на официалните български власти, както и на лансираната в чужбина от българското правителство политика на българо-германската дружба. Представителят на ръководителя на РСХА в Турция определя епископ Андрей като „вреден и опасен човек“, а действията му се преценяват

от германското ръководство, като тайно толерирани от правителството на Дорби Божилов. От своя страна, вероятно да се оправдае пред представителя на ръководителя на германското разузнаване, пресаташето отговаря, че епископ Андрей води беседите с гражданите на чуждите държави без „**знание-то на българското правителство, а чисто по свой почин**“, като се ръководи единствено от „**чисто християнски начала и не влага никакъв политически елемент**“. ¹⁵

Приблизително по същото време, двамата американски офицери от УСС – Джедуин и Макфарлейн, са отзовани от Истанбул във Вашингтон, което прекъсва за известно време контактите на приближените на регентите на малолетния цар Симеон II с представителите на антихитлеристката коалиция. ¹⁶ Инициативата за уговарянето на условията за капитулация на България, предприета от военнослужещите от УСС, този път се поема от дипломатите на Генералното консулство на САЩ в Истанбул. Предполага се, че правителството на Иван Багрянов, чиито външнополитически цели са известни на обединените нации от антихитлеристката коалиция, ще доизясни позицията си чрез евентуалните бъдещи дискусии със служителите на МВнРИ, като се направи най-последен опит за самостоятелно напускане на пагубния съюз с хитлеристка Германия. Посланието на правителството от 20 юли 1944 г. (в деня на атентата на полковник Щауфенберг в Главната квартира на Адолф Хитлер във „Волфшанцее“*), изпратено чрез българския дипломат Никола Балабанов, като че ли вдъхва надежда за някакво разбирателство. В него има редица предвидени и приети за изпълнение мероприятия, които смятало (или поне мислило) да изпълни, за да се облекчи тежкото външнополитическо положение на държавата, намираща се на десния фланг на нацистката отбрана в Европа. В свое послание до ръководителя на щаба на президента на САЩ адмирал Уйлям Лихи, държавният секретар на САЩ по въпросите на външната политика Кордел Хъл го информира, че основните елементи в бъдещата политика на правителството на Иван Багрянов могат да бъдат сведени до няколко направления:

Намаляване на графика на движение на влаковите композиции на Третия райх и съюзниците му в Европа, минаващи през територията на Царство България, от осем ешелона на един ешелон седмично.

Изтегляне на германската военна техника, оборудване и личен състав на оперативната група на Кригсмарината от района на гр. Варна и на охранителните подразделения на Вермахта, разположени в отделни пунктове на българското крайбрежие на Черно море, а след това и от територията на царството.

Поддържане на порядък и обществено единство в Старите и Новите предели на Царството.

Даване на съгласие за изтегляне на всички подразделения и поддържащите тилови части от състава на 1-ви окупационен корпус, разположен на територията на Сърбия, с изключение на необходимите подразделения за отбраната на собствената гранична полоса в района на довоенната българо-югославска граница.

В писмото на ръководителя на Държавния департамент на САЩ Кордел Хъл се подчертава горещото желание на българското правителство да постави началото на позитивното разрешаване и на други вътрешни и външнополитически въпроси – такива като за наказанието на виновниците за преминалата през 1943 г., вълна от полицейски издевателства над евреите на територията на държавата; за намаляването и евентуалното прекратяване на действията на партизанското движение и на другите форми на въоръжена съпротива, ръководени от дейците на БРП, БЗНС „Пладне“ и ОФ, за изглаждането на българо-съветските взаимоотношения след провокацията на българското Министерство на вътрешните работи, извършена на територията на Консулството на СССР в гр. Варна в разрез с дипломатическите спогодби и т.н.¹⁷ За искреността на намеренията на правителството на Иван Багрянов да намери изход от създалата се трагична за държавата ситуация говори и фактът, че корпоративният по своите разбираня и бавномислещ български Щаб на войската, е принуден да издаде поверителна заповед до личния състав и командването на Противовъздушната отбрана и Въздушните вой-

ски, ръководени от генерал Айрянов, в която се разпорежда-ло, че в никакъв случай да не се обстрелват бомбардировачите и изстребителите на англо-американската стратегическа авиация или да се пречи на прелитанията им над територията на България в направление на и от Румъния. Съединенията им имали за цел да бомбардират военните обекти както и нефто-преработващите и нефтодобиващите предприятия и находища, разположени в районите на гр.Букурещ, Питещ, Плоещ, Къмпина и др.¹⁸ Според ръководителя на Държавния департамент на САЩ Кордел Хъл, посланието на Иван Багрянов и на ръководеното от него правителство може да бъде квалифицирано като опит да се установят добронамерени отношения с държавите от антихитлеристката коалиция. Поради тази причина, предложението на министър-председателя Иван Багрянов е препратено до дипломатическите представителства на САЩ в Лондон и в Москва, откъдето е предадено за анализ и вземане на решение във Форин Офис и в НКИД.¹⁹

В същото време, българското правителство продължава да търси подходяща кандидатура в своите среди, за провеждането на преговорите с обединената делегация на държавите от антихитлеристката коалиция – условията са да бъде известен англофил или франкофил, да е познат на съюзниците от държавите на антихитлеристката коалиция, да се ползва с доверието им и да е в състояние да води дипломатически диалог до успешен завършек с представителите на Форин Офис, на Държавния департамент и на НКИД.²⁰

Прекъсването на дипломатическите и икономическите отношения на правителството на Нюман Менеменджиоглу с това на хитлеристка Германия на 2 август 1944 г. внася необходимия оттенък в необратимия процес на разпадането на стратегическата сглобка на марионетните правителства, прокарващи политиката на Третия райх на Балканите. И докато правителството на Иван Багрянов трескаво издирва възможности за напускане на съюза с хитлеристка Германия и милитаристка Япония, държавите от антихитлеристката коалиция – Великобритания, САЩ, Франция, СССР и др., се стараят да подпомагат по

всякакъв начин проявите и действията на въоръжената съпротива на гръцкия, албанския, българския и югославския народ срещу собствените им правителства. Така например, на 13 август 1944 г., британско-американския Обединен планиращ щаб подготвя меморандум до правителствата на Уинстън Чърчил и до администрацията на президента на САЩ Франклин Д. Рузвелт, озаглавен „**Политиката спрямо Турция**“, в който се дава анализ на военнополитическата ситуация на Балканския ТВД при положение, че Република Турция обяви война на Царство България. В него се отбелязва, че при евентуална война на Балканския ТВД тя може да бъде спечелена от турските въоръжени сили при положение, че германската армия не бъде в състояние да отдели допълнително сили и средства в помощ на българските пехотни дивизии, дислоцирани на Прикриващия фронт (в „Неутралната зона“). Отбелязва се и друг факт, който е в полза на Турция – българските войници-резервисти, намиращи се в съединенията, прикриващи „Неутралната зона“, са уморени, с нисък морален дух и слабо въоръжени. Вземайки под внимание общото стратегическо отстъпление на Вермахта и на неговите съюзни армии, намиращи се на Европейския ТВД (тези на Унгария, Румъния, Финландия и др.), британско-американския Обединен планиращ щаб допуска, че за района на „Неутралната зона“ на Балканския ТВД „**опасност от нападение на Вермахта следва да бъде изключена**“.²¹ В меморандума е направено и предложение за оказването на британска военна помощ на турските въоръжени сили в случай на възникването на военен конфликт между въоръжените сили на Република Турция и Царство България в района на „Неутралната зона“. За отбелязване е, че това не бил първият документ в който се обсъждала политиката на държавите от антихитлеристката коалиция по отношение на Турция. Така например още в началото на юни 1944 г. съветският посланик в Турция Виноградов устно информира министър-председателя Нюман Менеменджиоглу, че съветското правителство е готово да установи връзки с „**по-дружествен и по-приятелски характер**“ с Турция, в случай че последната „**незабавно и напълно скъса отношения-**

та с Германия“ и встъпи „във война срещу Германия на страната на съюзниците“. За тази твърда позиция на СССР, САЩ са били информирани през американския посланик в Москва Уилям А.Хариман от комисаря на външните работи В.М.Молотов.²² Тази позиция на съветското ръководство е приветствувана от правителството на САЩ, като последното отбелязва в своя паметна записка от 22 юли 1944 г., че тя „съвпада с гледната точка на американското правителство, както тя и бе изразена на Московската и Техеранска конференция“. При това, искането към турците е „само първа крачка към активното встъпване на Турция във войната“, а Обединеният англо-американски планиращ щаб допълнително отбелязва че, приемайки това решение, „Съединените Щати по такъв начин не вземат върху себе си задължението за военна, морска или въздушна поддръжка на всяка кампания на Балканите“. ²³

В действителност Великобритания и САЩ се стараят по всякакъв начин да вкарат Турция във война с Германия и съюзниците и, и да я поставят на страната на антихитлеристката коалиция. Изпълнението на тази задача би довело за съюзниците до следните важни в стратегическо отношение резултати на Балканския полуостров, а именно:

Удар по Германия в международно-политически план. (Турция прекъсва отношенията с Германия).

Прекратяването на снабдяването на Германия от Турция.

Въздействието върху Балканите, в частност „върху позицията на България“. ²⁴

Неизясненото бъдещо международно положение на Царство България и страхът от непредсказеумите реакции на ръководството на хитлеристка Германия и съюзниците и по хитлеро-фашистката Ос в Европа, както и желанието на България да се присъедини в последния момент към обединените нации от антихитлеристката коалиция, ускоряват избора на видния англофил и бивш председател на ОНС Стойчо Мошанов за главен преговарящ с оторизираните за тази цел лица от военните и дипломатическите ведомства на САЩ, Франция, Великобритания и СССР. За да няма проблеми с турските гра-

нични власти, които го познават отлично по лице, на Стойчо Мошанов е издаден дипломатически паспорт с фамилията „Копринаров“. Но при пътуването си към територията на Турция, той е свален от влака в Свиленград за проверка на самоличността му от офицери от Гестапо и български служители, които държат под стриктен контрол коридора за преход на българо-турската граница. След изясняването на случая с българското министерство на външните работи, той пристига за началото на преговорите в Анкара с два дни закъснение – на 14 август 1944 г.²⁵

По една щастлива случайност, Стойчо Мошанов започва изпълнението на поставените му от правителството на Иван Багрянов задачи веднага след преминаването на българо-турската граница. Непосредствено след преминаването на граничната полоса, във вагона в който пътувал, се качва съветникът от британската легация Стърндейл-Бенет. Стойчо Мошанов го информира, че носи със себе си официален меморандум на царското правителство до ръководствата на правителствата на държавите от антихитлеристката коалиция и позволение за водене на преговори. В разговора си с британския дипломат той иска среща с пълномощният министър на Великобритания в Турция Нетчбул-Хюгесен, което дава основание да допуснем, че за разлика от предходното българско правителство (това на Добри Божилов), което поставя ударението върху осъществяването на контакти със САЩ, правителството на Иван Багрянов се опитва да акцентира преди всичко върху срещите си с представителите на Великобритания.²⁶

Първата среща на Стойчо Мошанов с британския пълномощен министър в Турция се провежда в турската столица Анкара на 16 август 1944 г. Целта му е да се изяснят на британския дипломатически представител Нетчбул-Хюгесен условията, при които правителството на Царство България могло да изостави политиката за „символичната война“, подкрепяна от професора-археолог Богдан Филев като регент, срещу обединените нации от антихитлеристката коалиция. Първото условие, касаещо капитулацията на българските въо-

ръжени сили, е това да стане по време на есенната жътва на пшеницата в Добруджа, когато по-голямата част от запасния контингент, подлежащ на повикване в редовете на въоръжените сили ще е изведен на нивите, където трябвало да прибере реколтата и, второ, да бъде запазена териториалната цялост на Царство България, за съжаление без да се изяснява за коя територия става дума – за тази на Старите предели на България, т.е. в рамките на довоенните граници, или за територията на Велика България, т.е. с териториалните придобивки след 1940 г. Подчертани били и опасенията на правителството на Багрянов от евентуални репресии от страна на Германия – в случай на напускането на България на хитлеро-фашистката ос, на територията на държавата могло се разположат съединенията от групите армии „Е“ и „Ф“. Подобен случай в практиката на взаимоотношенията между държавите от Оста вече има – това е случаят с опитите на Унгария да напусне съюза си с хитлеристка Германия, вследствие на което територията и е окупирана от германските съединения.²⁷ Фактът, че жътвената кампания могла да продължи най-късно до средата на септември 1944 г., принуждава българското правителство да преговаря за извършването на евентуална капитулация на въоръжените си сили пред обединените нации от антихитлеристката коалиция, още в първите дни на септември 1944 г.

На въпроса на Нетчбул-Хюгесен как би се отнесъл СССР към подобни действия, Стойчо Мошанов подчертава, че българското правителство само щяло да осведоми съветския пълномощен министър в България Лаврищев за желанието и намеренията на министър-председателя Иван Багрянов да напусне съюза с хитлеристка Германия и милитаристка Япония. След анализа на беседата между Нетчбул и Мошанов, английският Генерален щаб предлага на представителя на Форин Офис в Турция, Стойчо Мошанов да осведоми българското правителство още от българо-турската граница, че най-доброто място за среща е територията на гр.Кайро (Египет). Заедно с това той подчертава, че влиза в положението на правителството на Иван Багрянов и разбира колко е трудно да бъдат прекъснати дългогодишните ползотворни за България

икономически, политически и военни отношения с Третия райх. Британският Генерален щаб предлага крайният срок за пристигането на „българския представител“ в гр.Кайро да бъде до края на август 1944 г., както и да бъде изпълнено едно допълнително условие – преди пристигането му да бъдат освободени всички съюзни военнопленници (общо 319 човека от 10 националности), държани в специално създадения за тях лагер около гр.Шумен.

В действителност, съветската дипломация е уведомена още на 29 юли 1944 от посолството на САЩ в Москва, за желанието на България „да излезе от войната при най, по възможност, благоприятни условия“. ²⁸Тази позиция е потвърдена от Уйлям Аверил Хариман в личен разговор с ръководителя на съветската дипломация Вячеслав М.Молотов на 11 август 1944 г. При това, В.М. Молотов подчертал, че „още е неясно дали има смисъл да се водят с нея преговори, и още е неизвестно, какво ще излезе от преговорите“. Американският дипломат приел тази позиция на съветския политик, като от своя страна информирал че позицията по въпроса на преговорите с българските емисари се свеждала за момента до „оставянето на вратата отворена и до поощряването на опитите, за които ставало дума“. ²⁹

Уведомен за първоначалният развой на разговорите с Нетчбул-Хюгесен, тогавашният български министър на външните работи Първан Драганов, изпраща на Стойчо Мошанов чрез дипломатическото представителство в Анкара на 19 август 1944 г. специални инструкции, с които упълномощава него и представителя на РО-ЩВ, той и военен аташе в Истанбул, полковник Димитър Желязков за представители на правителството в преговорите в Египет. Инструкцията, която е изпратена на двамата български представители за насоките на бъдещите разговори, показва голямият страх, който управляващите власти в България изпитват от неопределеността на положението си и от възможността да бъдат прегазени поради стратегическото място на страната в центъра на Балканския полуостров. В това отношение Параграф 5 от инструкцията разкрива най-добре тези настроения:

уреждане по всякакъв начин на балканските въпроси; заемане на „неактивно“ положение на България във войната; отбягването по всякакъв начин на военен сблъсък с хитлеристка Германия.³⁰

Дипломатическата активност на съюзниците от антихитлеристката коалиция също е голяма – те имат възможността да обменят мисли за опитите на българските емисари да напуснат пагубния за тях съюз с хитлеристка Германия, като в същото време и подготвят и условията при които правителството на Иван Багрянов би могло да се измъкне от все още водената от него „символична война“. Така например, Уилям Аверил Хариман информира още на 26 август 1944 г. руския дипломат В.М.Молотов за резултатите от контактите на Стойчо Мошанов и Георги П.Киселов с американския генерален консул в Истанбул, както и за желанието на американската дипломация да се информират българските представители, че „всички благоприятни за съюзниците действия, предприети от българското правителство, например прекратяването от България на военните действия срещу Обединените нации, освобождаването на съюзническите пленници, прекъсването на отношенията с Германия или извеждането на германските въоръжени сили от българска територия, ще бъдат приети под внимание при определянето на искреността на намеренията на България“.³¹

Мълниеносните удари на съветските армии от III и IV Украински фронт – брилянтното изпълнение на класическия чувал в операцията при Яш-Кишинев, съветското настъпление към Карпатите и към столицата на Кралство Румъния – Букурещ, както и твърдата позиция на представителите на Британската общност при воденето на преговорите за излизането на България от „символичната война“ принуждават Стойчо Мошанов да се завърне в София. След обстоен разговор с един от регентите – върлият германofil Богдан Филев, – Стойчо Мошанов е изпратен обратно на турска територия, където заедно с полковник Димитър Желязков са упълномощени да продължат преговорите с представителите на Великобритана-

ния и САЩ. При това полковник Димитър Желязков е упълномощен да бъде техническото лице, което да води протоколите от разговорите с представителите на съюзническото командване за Средиземноморието.³²

Първоначално полковник Димитър Желязков не се подчинява на предадените му устни инструкции и иска да му бъде изпратена писмена заповед. След безуспешни опити да влезе във връзка с някой от своите началници – полковник Недев или полковник Костов (поради настъпила повреда в международното телефонно-телеграфско трасе Истанбул-София), той решава на 30 август 1944 г. да излети за Кайро.³³

Рано сутринта на 30 август 1944 г. Стойчо Мошанов в качеството си на представител на българското правителство посещава консулството на САЩ в Истанбул, където води беседи с дипломатическия служител Флойд Бляк (преди войната той е работил като преподавател в Американския колидж в Симеоново), с вицеконсула на САЩ Лесли Албиън Скуайърс и с пристигналия по това време в Истанбул нов военен аташе на САЩ в Турция – генерал Тиндъл. След тези разговори Стойчо Мошанов и полковник Димитър Желязков отлитат за Анкара, където на летището са посрещнати от британския военновъздушен аташе в Турция, от съветника Пеев и от секретаря при Легацията на Царство България в Турция, Нейков. Тогава полковник Димитър Желязков и получава писменото потвърждение за своето участие в разговорите в гр.Кайро, което е изпратено от полковник Христо Тумбев. Съдържанието е кратко: „Заминете заедно със Стойчо Мошанов за гр.Кайро. Заповед“.³⁴

Веднага след като се запознава с текста на телеграмата, в която не се изяснява каква е ролята му по време на преговорите, полковник Димитър Желязков със своя шифрограма под № 627, изпратена от служител на Българската легация в Анкара до канцеларията на Министерството на войната в София, потвърждава получаването на заповедта на началника на РОЩВ за замине като „български представител“ за преговорите с дипломатите и военнослужещите от разузнавателните служби на държавите от антихитлеристката коалиция в гр.Кайро.³⁵

Бившият военен аташе полковник Димитър Желязков (който към момента вече бил сменен от новия военен аташе на България в Турция – подполковник Кояджиев) има голям опит в разузнавателната дейност на територията на чужди държави. Освен с преките си задачи – контрола на дислокацията и придвижването на турските съединения към границите на Царство България, – той поддържа оживени връзки и с военните аташета на другите приятелски настроени или неутрални по това време държави – такива като военното аташе на Швеция полковник Брунсън, военното аташе на Япония полковник Татейши, военноморския аташе на Япония Мацухара, с военните аташета на Унгария, Финландия и др. Нещо повече, без знанието на българското МВнРИ с негова помощ е изградена специална система за прехвърлянето на сведенията към или от РО-ЩВ по военновременен канал (без участието на разузнавателната служба на Германия). Това ставало по два начина, като и в двата случая шифрованите телеграми на полковник Димитър Желязков се получават и обработват от българския военен аташе в Будапеща, откъдето се изпращали до РО-ЩВ или се получават по обратния път в Турция. И при двата случая се използват радиомощностите на японските легации в Турция и в Унгария, откъдето българския военен аташе получава или изпраща сведения и друга информация за и от Димитър Желязков.³⁶ Нещо повече, някои от възловите сведения (например такива като за апарата и дейността на съветския военен аташе в Турция полковник Зотов, на генерал-майор Иконников в София и др.) полковник Димитър Желязков получава и от японския военен аташе Татейши.³⁷ Така че една от възловите задачи на британското и американското военно разузнаване на преговорите в гр.Кайро се свежда до желанието им да получат от него колкото е възможно по-пълни сведения за устройството на разузнавателните служби на държавите от Оста и по-специално на японската, с която на англо-американските съюзници предстои и занапред нелека борба. Нещо повече, американската контраразузнавателна служба на САЩ, отговаряща за безопасността на американските дипломатически и други ведомства в чужбина, и намираща се под

ръководството на Едгар Хувър (Федералното бюро за разследване – FBI) също проявява голям интерес към контактите на японската разузнавателна служба на територията на Турция. Самият ръководител на ФБР Хувър има чин на кадрови подполковник от УСС, присвоен му лично от генерал Уилям Донован, но за силата на мястото му в системата на американското разузнаване говори преди всичко един друг факт – той се прикрива зад фигурата на една друга личност – българския финансист Анджело Куюмджийски, който след бягството си от България е произведен във военновременен чин на „полковник от УСС“. Може би поради тези причини и полковник Димитър Желязков е бил предупреден от ръководството на РО-ЩВ и символично назначен за „технически представител“ на преговорите в гр.Кайро.

На 31 август 1944 г., в 11 часа, двамата български представители излитат от анкарското летище и след междинно кацане в град Адана в 17 часа и 10 минути кацат на летището в Кайро. Посрещнати са от четирима военнослужещи от въоръжените сили на британската общност, сред които е и представителят на британското УСО в Кайро, майор Сетгън Уатсън. Настанени са в специално приготвена за тях сграда, като са предупредени да не излизат по улиците на града. Полковник Димитър Желязков обяснява по-късно в писмен доклад до РО-ЩВ, че двамата български представители са били поставени в условия „почти равни“ на тези на военнопленниците, намиращи се във военнопленническия лагер, построен около гр.Шумен.³⁸ За пристигането си в египетската столица полковник Димитър Желязков веднага информира пълномощния министър на Царство България в Турция Никола Балабанов.

Първото заседание на преговорите се провежда на 1 септември 1944 г., в резиденцията на британския резидент-министър за Близкия изток лорд Уолтър Е. Гинес Мойн. В него вземат участие временно управляващият посолството на САЩ при гръцкото правителство в емиграция британският дипломат Х.Шанц, бившият служител на легацията на САЩ в Царство България от периода преди 13 декември 1941 г. Уулуърд Барбър, самият лорд Мойн и съветникът на британската лега-

ция Кристофър Е. Стийл (последният е въведен в рицарско достойнство през 1951 г. и става посланик на Великобритания в Бон в периода 1957-1963 г.).

Заседанието е открито с изявление на резидент-министъра за Близкия изток лорд Уолтър Е. Гинес Мойн, който още в самото начало изтъква факта, че не е възможно започването на някакви сериозни преговори за капитулирането на въоръжените сили на Царство България, без да бъде показано пълномощно от правителството на Иван Багрянов. Но дори и при наличието на пълномощно за разговори, представителите на антихитлеристката коалиция не биха преговаряли, както е записал в своя дневник Димитър Желязков, докато не бъде извършена „коренна промяна в правителството и докато не се допълни делегацията с видни личности от опозицията (легална и нелегална) на стария режим (на проф. Богдан Филев – бел. авт.)“³⁹

В този момент правителството на Иван Багрянов пада от власт и управлението на държавата се поема от Константин Муравиев.⁴⁰ В състава на новото правителство вече влизат представители на легалната опозиция, докато лявата въоръжена съпротива отказва отново да излъчи и даде за министерски постове свои представители.⁴¹ По тази причина разговорите временно са прекратени, без да бъдат уведомени двамата български представители за ситуацията в България. Междувременно Стойчо Мошанов и полковник Димитър Желязков изпращат телеграма до Никола Балабанов, в която го уведомяват за първите резултати от започналите в Кайро преговори:

„Моля съобщете в София – днес 1 септември (1944 г. – бел. авт.) първи контакт с делегацията на Великобритания и Съединените (американски – допълн. Н.К.) щати. Фактът, че не прищежаваме цялостно пълномощно да разискваме и подпишем, произведе много лошо впечатление. Поискайте ги от София веднага. Тук съм без новини и инструкции от моето заминаване (от територията на Турция – бел. Н.К.). Чакам с нетърпение.

Съобщете телеграфически за получаването на всяка една от моите пратки. (п) Стойчо Мошанов.“⁴²

Междувременно Стойчо Мошанов научава за идването на власт в България на правителството на Константин Муравиев, като при това изказва голямо недоволство от състава му, който не би му позволил да води пълноценни преговори с представителите на британската и американската разузнавателна служба и дипломация по въпроса за капитулацията на България.⁴³

От своя страна, Х.Шанц – шарже д'афер в посолството на САЩ при гръцкото кралско правителство в емиграция, осведомява Държавния департамент на САЩ за възникналия куриоз с българските емисари.

В писмото си до Държавния департамент той пише:

„Лорд Мойн и аз днес по обяд се срещнахме с българските пратеници, но поради факта, че Мошанов няма пълномощно да преговаря, условията на примирието няма да му бъдат връчени.

По време на срещата пристигнали вести за оставката на правителството на Иван Багрянов и (лорд Уолтър Е.Гинес Мойн – бел.Н.Г.) информирал в Анкара, че Балабанов трябва да вземе от новото българско правителство пълномощия за Мошанов или да бъдат изпратени веднага други делегати“.⁴⁴

Съставът на новото правителство на Константин Муравиев не се приема възторжено от българския емисар Ст.Мошанов. В него влизат преди всичко представители на т.нар. „легална опозиция“, а не на лявата въоръжена опозиция. Кабинетът е сглобен от представители на Демократическата партия, БЗНС „Врабча“, Консервативната народна партия и др., което показва, че БРП и ПК „Звено“ не желаят да се обвързват с политическата линия на новото правителство при положение, че армиите на III Украински фронт под командването на маршал Ф.Толбухин, са непосредствено на румъно-българската граница. Мошанов решава да не се обвързва по никакъв начин с политиката на новото българско правителство на Константин Муравиев и да се откаже от предоставения му от правителството на Иван Багрянов мандат за по-нататъшни разговори с представителите на антихитлеристката коалиция, изтъквайки следния аргумент: „Изпращането на

многобройна делегация от политически лица е безполезна, защото ако се съди по възприетата до сега процедура, то тя не ще бъде приета, нито чута, за да се разискват условията. Аз съветвам за изпращането на един пълномощен министър и на един висш офицер с пълни пълномощия, които да получат (текста – Н.Г.) и подпишат от името на правителството условията за примирието, ако евентуално навлизането на руските войски в България не създаде ново положение“.⁴⁵

Пристигналото в подразделенията на британската разузнавателна служба в гр.Кайро съобщение за обявяването на война на Царство България на 5 септември 1944 г. от страна на СССР, според един доклад на съюзническото разузнаване променя геополитическото положение на Балканския полуостров. В него се казва, че с обявяването на война на България, СССР „си спечелиха активно, а не просто почетно място в едно следващо примирие. Въпросът за окупационните сили, които ще влязат в България, е разрешен и падането на Муравиевото правителство се очаква всеки момент...“⁴⁶ Обявяването на война от страна на СССР на България, автоматически рефлектира върху концепциите на Форин Офис, които създават вече нови, принципно различни направления на политиката по отношение на Царство България. Според лорд Уолтър Е.Гинес Мойн, новото геополитическо разположение на военнополитическите сили на Балканския полуостров (особено в неговия централен регион) би трябвало да доведе до участието на правителството на СССР в бъдещите преговори с българите, като в тях на СССР по право трябва да бъде дадена ръководна роля. По такъв начин щели да бъдат защитени по-добре исканията на обединените нации от антихитлеристката коалиция за незабавна капитулация на въоръжените сили на Царство България.

Във Форин Офис не споделят мнението на британския резидент-министър за Близкия изток лорд Уолтър Е.Гинес Мойн. Според аналитиците от Южния департамент на Форин Офис, отлагането на преговорите до датата 1 септември 1944 г. изцяло се дължи на политиката, провеждана от управлява-

щите среди в България. Промяната на военнополитическото положение предполага, първо, да бъдат изяснени насоките в политиката на СССР към България, а докато това стане, българските представители (Стойчо Мошанов и полковник Димитър Желязков) да бъдат задържани в столицата на египетския крал Фарук, изчаквайки решението на българското правителство как по-нататък да ги „използва“. ⁴⁷ Нещо повече, няколко дни преди 9 септември 1944 г., когато властта е поета от първото отечественофронтовско правителство начело с Кимон Георгиев, посолството на Обединеното кралство във Вашингтон препраща на Държавния департамент на САЩ меморандум, изготвен от Форин Офис, в който е очертана насоката на бъдещите взаимоотношения с България в случай, че се подпише т.нар. „Договор за примирие“. Не на последно място в текста му са вложени положения, които отстояват интересите на пострадалото от българската окупация население на Беломорска Тракия и Егейска Македония. Основните идеи на меморандума се виждат най-добре в следните три пункта от текста:

(...)**

„Член III

а) Българските военни власти и администрация ще прекъснат всички връзки с германците от тия територии, ще работят с всички съюзнически сили и с партизаните, които се борят срещу германците.

б) Всички български транспортни власти трябва да се изтеглят заедно с другите български служебни лица.

в) Неотложното и официално прекъсване (действието – бел. Н.Г.) на всички нормативни актове и административни закони, които са осигурили анексирането (на чужда територия и имоти – бел. Н.Г.).

г) Целта е да се задоволят исканията на югославското правителство (в емиграция – бел.Н.Г.), а също така трябва да бъдат взети под внимание и тези за Гърция.

(...)**

Член VI

Българските власти за своя сметка ще осигурят съответната храна, облекло и лекарски услуги и, ще осигурят грижа

за всички съюзнически военнопленници и интернирани, до получаването на следващите нареждания.

(...)**

Член X

Българските власти веднага ще вземат мерки да защитят имота на Обединените народи (т.е. на обединените нации от антихитлеристката коалиция – бел.Н.Г) и техните граждани, докато не бъдат върнати на собствениците му...⁴⁸

От своя страна външнополитическото ведомство на САЩ също предприема стъпки за унифицирането на политическата си линия на поведение спрямо България. Така например, посланикът на САЩ в СССР Уилям А. Хариман посещава ръководителя на Народния комисариат за външните работи Вячеслав Молотов и обсъжда въпроса за нуждата от оставането на българските правителствени представители на територията на Египет. Веднага след беседата си с най-високопоставения служител на НКВД, посланикът на САЩ в СССР информира Държавния департамент, че „не би се удивил, ако съветското правителство пожелае да участва в преговорите за примирие“.⁴⁹ В действителност тази линия не е продължена – СССР категорично се противопоставя на всякакви опити да се забави прекъсването на връзките на България с хитлеристка Германия и на отказа на българското правителство да влезе във война с последната. Нещо повече, на 4 септември 1944 г., посланикът на Великобритания в СССР Арчибалд Кларк Кър в свое писмо до ръководителя на НКВД, по указание на британското правителство благодари „за действията, предприети от Съветското правителство, за да лиши българското правителство от основанията да мисли, че то може да се прикрие зад политиката на неутралитет“, както и за факта, че „позицията, заета от Съветското правителство, значително ще помогне на моето правителство в неговите преговори с българската делегация относно примирието“.⁵⁰

Промяната на характера на военнополитическите взаимоотношения между Царство България и обединените нации от антихитлеристката коалиция след 5 септември 1944 г., при-

нуждава българския делегат по преговорите Стойчо Мошанов да промени основните акценти в условията на българското правителство, които той излага пред британско-американските представители на преговорите, като посочва:

Българските окупационни войски, т.е. II-ри окупационен корпус, да бъдат изтеглени от територията на Егейска Македония и Беломорска Тракия само когато бъде установена твърда власт от партизаните от гръцките партизански движения ЕАМ-ЕЛАС или „Капетанос“ или от войските на генерал-лейтенант Хенри Мейдлънд Уилсън, като по такъв начин не се допускат граждански безредици и стълкновения.

Извеждането на I-ви окупационен български корпус от югославска територия да не се обвързва с някои комплицирани въпроси, като такива за „западните покрайнини“, дадени на България съгласно решенията на Берлинския конгрес от 1878 г.

Българската територия източно от река Места, където минава ЖП връзката на България с територията на Югославия, да бъде взета под контрол на обединените нации от държавите на антихитлеристката коалиция, като по такъв начин няма да бъде спряна размяната на стоки.

Да не се настоява за демобилизация на подразделенията от българските въоръжени сили (по-специално на тези от I-ви и II-ри български окупационен корпус и 5-а българска армия), които могат да бъдат използвани за по-нататъшни бойни действия на територията на Балканския полуостров.⁵¹

Това писмено предложение на Стойчо Мошанов е предадено за обсъждане на обединеното англо-американско командване чрез британския дипломат Кристофър Е.Стийл, който предупреждава, че ситуацията е корено променена вследствие на навлизането на съветските войски на българска територия в Добруджа и по Черноморското крайбрежие, поради което подписването на примирието с обединените нации от антихитлеристката коалиция действително ще бъде тежко, но неговите параграфи няма да са толкова „строги, каквито поради поведението на България би трябвало да се очакват“.⁵²

На своето последно съвещание участниците в преговорите вземат решение те да бъдат прекратени, като се фиксира следния окончателен резултат:

Приема се фактът, че последните две правителства (на Иван Багрянов и на Константин Муравиев) са пожелали да бъде подписано примирие с обединените нации от антихитлеристката коалиция.

Допуснат е фактът, че условията на обединените нации от антихитлеристката коалиция за „предстоящото примирие“ с България не са връчени поради окончателното пристигане на истинска българска делегация с пълномощия от новото българско правителство на Кимон Георгиев.

Преговорите за примирието с обединените нации от антихитлеристката коалиция са спрени заради създалото се ново геополитическо положение на Балканския полуостров с обявяването на война на Германия, от Ставката на върховното командване на Царство България.⁵³

Липсата на всякакви телефонни, телефонни и радиовръзки с МВнР тревожи намиращият се в Кайро Стойчо Мошанов. При така създалата се ситуация, той използва телефонно-телеграфната връзка между Кайро и Анкара, като моли пълномощният министър на Царство България Никола Балабанов да се свърже с представителите на правителството в София и да получи за него нови инструкции за продължаването на преговорите в гр.Кайро. Едновременно с това, той го осведомява за хода на разговорите с представителите на обединените нации от антихитлеристката коалиция, които го съветвали да „спечели доверието на Русия“, от която зависело всичко, и за желанието му да бъде разширен съставът на кабинета на стария кабинет на Константин Муравиев, в който трябвало да влязат и представители на Отечествения фронт.⁵⁴

В същото време, американската разузнавателна служба успява да направи няколко сполучливи хода – тя прехвърля неголяма група военни разузнавачи, които с камион достигат до гр.София и водят разговори с тогавашният министър-председател Константин Муравиев. Американската разузнавателна

група, в която се състои първоначално от 4 души (подпоручик Х. Харпър-Младши, мичман втори ранг Дийн Удроуф и редиците Н. Шифман и Л. Бок)⁵⁵, успява да влезе в пряк контакт с представителите на правителството. Американските представители поставят въпроса за освобождаването на съюзническите военнопленници, без да знаят, че българските власти с помощта на американския военен аташе в Турция генерал Тиндъл и на неговия помощник майор Сцигър успяват още в първите дни на септември 1944 г. да осигурят безпрепятственото изтегляне на 328 души (в по-голямата си част американски летци) от военнопленническия лагер в Шумен.⁵⁶ Не остават назад британските специалисти от УСО. През август 1944 г. британските офицери за свръзка майор Ян Макферсън и майор Харингтън успяват да навлязат да навлязат на българска територия и установят връзка с представители на Отечественния фронт. От друга страна, в Македония контакт с представител на ОФ от София установява връзка и британския офицер за свръзка майор Стречи. Майорите Харингтън и Ян Макферсън достигат София, която по настояването на представителите на съветското командване напускат на 24 септември 1944 г.⁵⁷ Съвместно със своите колеги англичани (по-късно подразделението от западни разузнавачи нараства на 7 американци и 15 англичани⁵⁸) те успяват да изпълнят редица разузнавателни задачи в този объркан и критичен период от време за българското правителство. Като успяват да предават необходимата информация за политическите и икономическите страни на българо-съветските взаимоотношения, сътрудниците от Управлението на стратегическите служби осигуряват на своето командване всекидневно сведения за оттеглянето на хитлеристката група армии „Е“ от Балканите, както и получаването на няколко извънредно важни по своето съдържание германски и унгарски документа за въоръжението, обучението и т.н. на армията.⁵⁹ Голяма помощ на американските военнослужещи от УСС в това отношение оказват капитан Митев от РО-ЩВ и майор Дочев от Оперативния отдел на ЩВ.⁶⁰ С подобна дейност се занимавала и групата британски

военни разузнавачи, намиращи се под командването на подполковник Бърт-Андриюз, които успяват да инсталират своя радиостанция в самото Министерство на войната.

Провалът на т.нар. разговори по примирието, които се провеждат на египетска територия, най-после разчупва омагьосания кръг, в който българските правителства попадат след обявяването на т.нар. „символична война“. Също така, може да се допусне, че под шумотевицата с паспорта „Коприаров“ на Стойчо Мошанов, създадена специално за германските власти при прехода на българо-турската граница, от българското правителство по същото време и в същия влак е изкаран на турска територия човек, който е бил изключително нужен на представителите на англо-американското разузнаване. Логично могло да се допусне, че това е служителът, който знаел тайната на банковите сметки в неутралните държави на висшето българско офицерство, на които се намирали различни антични предмети и ценности, изкопавани или изривани при изграждането на фортификационните военни системи от военните подразделения на I-ви и II-ри български корпус на територията на Сърбия и Беломорска Тракия, на гръцките острови, и на V-а армия в Македония.⁶¹

С провалът на преговорите с представителите на англо-американското общество, българското висше общество разбира, че независимо от големите разстояния, държавите от антихитлеристката коалиция затова са велики, защото с обединените усилия рано или късно наказват всеки, който е дръзнал да вдигне „символично“ или в действителност оръжие срещу тях. Допълнителни усложнения за последните няколко български правителства от периода непосредствено преди 9 септември 1944 г., внася и фактът, че българските въоръжени сили като съюзник на хитлеристка Германия през периода 1943–1944 г. разполагат с девет пехотни дивизии и една бригада на територията на Егейска Македония, Беломорска Тракия, същинска Македония и Сърбия за борба срещу партизанското движение на Йосип Броз Тито, Дража Михайлович, „Капетаниос“ и ЕАМ-ЕЛАС (т.е. на въоръженото крило на ЕАМ). По такъв начин, I-ви и II-ри български окупационен

корпус и V-а армия освобождават от неприятното задължение да се сражават с националноосвободителните движения на Гърция, Югославия и Албания реципрочен брой съединения на Вермахта и Луфтвафе, които са прехвърлени на бойните фронтове във Франция, Италия и на съветска територия. Това се признавало и от самият починал през август 1943 г. монарх на България – Цар Борис III, който преди смъртта си подчертавал че по такъв начин „българските войски тежат на своето място, че биха могли да се освободят германските части, които са в близост с нас, и т.н.“, докато по думите на последният буржазно-демократичен министър-председател Константин Муравиев, „се дошло до действително заместване на германски с български войски на много места“.⁶²

За провала на преговорите говори и нежеланието на представителите на обединените нации от антихитлеристката коалиция да повдигнат за разглеждане основния и изключително парлив за българските правителства въпрос за действията на българските военни и полицейски сили на територията на Югославия, Албания и Гърция срещу всяка проява на инакомислие. Фактите за издевателствата и погромите, извършвани от българските въоръжени сили на тези територии, са постоянно поставяни на вниманието на обединените нации от антихитлеристката коалиция, от страна на представителите на югославското и гръцкото емигрантско правителство, които искат най-после да се даде едно достойно наказание на този балкански „хамелеон“, каквато е била политиката на българските царски правителства, започвайки от периода на Междусъюзническата война от 1913 г. и завършвайки с периода на встъпването във власт на първото ОФ правителство на Кимон Георгиев. Измъкването от отговорностите не отминава България, но въпросът временно е замразен благодарение на политиката на Йосиф В. Сталин, който за момента е против горещото желание на Франклин Д. Рузвелт, Уинстън Чърчил, Шарл дьо Гол и др., тя да бъде наказана, тъй като българските армии вземат активно участие в бойните действия срещу Вермахта в периода след 9 септември 1944 г. Западните съюз-

ници от антихитлеристката коалиция искат да наложат достойно наказание и съответните репарации за величината на деянията на българските монархо-фашистки правителства (тези на Б. Филов, Д. Божилов и И. Багрянов) – репарации, които биха паднали като тежко, но прочистващо бреме върху плещите на тази „неспокойна балканска нация“ и по такъв начин биха отбили вековният апетит на царските правителства към чужди територии. Смяната на Муравиевото правителство от правителството на Кимон Георгиев, извършено от рационално мислещи военнослужещи и подразделенията на българското партизанско движение, потвърждава на практика правилността на твърдението, че само едно народнодемократично правителство, отчитащо грешките, допуснати в „символичната война“ и готово да отговаря за деянията на предходните правителства, е в състояние да изведе държавата от поредната национална катастрофа, в която сляпо я бяха вкарали „големите“ български политици и царедворци от този период. Това и бе подчертано в първите документи на ОФ правителството на министър-председателя Кимон Георгиев.⁶³

БЕЛЕЖКИ

¹ **Муравиев, К.**, „Събития и хора“ (под редакцията на академик Илчо Димитров), С., 1992; **Мошанов, Ст.**, „Моята мисия в Кайро“, С., 1991; **Филов, Б.**, „Дневник“ (под общата редакция на академик Илчо Димитров), С., 1990 и др.

² **Димитров, Ил.**, „България на Балканите и в Европа“, С., 1983; **Божинов, В.**, „Политическата криза в България през 1943-1944“, С., 1957; **Тошкова, В.**, „България в балканската политика на САЩ 1939-1944 г.“, С., 1985; **Григорова, Ж.**, „Пак митове! (по въпроса за „пропуснатата“ от България „западна вместо съветска окупация“ през есента на 1944 г.“ – в сп. „Международни отношения“, С., 1993, № 1, с.43-58; **Цветков, Ж.**, „Атанас Буров. Живот за България“, С., 1994;

³ **Маккензи, У.** „Секретна история УСО: Управление специалних операций в 1940-1945 гг.“, Москва, 2004, с.597.

⁴ Централен военен архив – гр.Велико Търново (ЦВА-гр.Велико Търново) – по-нататък съкр. ЦВА.

⁵ „България – своенравният съюзник на Третия райх. Документи“, С., 1992; „България – непризнатият противник на Третия райх. Документи“, С., 1995; **Министерство иностранных дел. „Советско-английские отношения во время Великой отечественной войны 1941-1945. Документы и материалы в двух томах“**, М., 1983; **Министерство иностранных дел. „Советско-американские отношения во время Великой отечественной войны 1941-1945. Документы и материалы в двух томах“**, М., 1984 и др.

⁶ P.R.O. F.O. 371/43596 – R.3421 (From Allied Force Headquarter to British Chiefs of Staff and U.S.Joint Chief of Staff, 29th February 1944).

⁷ Ibidem, 1st March 1944.

⁸ Ibidem (Peace Negotiations with Bulgaria – Copy of letter, dated 3rd March 1944 from Foreign Office to the Secretary of Foreign Office, Chiefs of Staff Committee and Copy of Minute, dated 3rd March 1944 from Lt.-General Ismay to the Prime Minister Winston Churchill).

⁹ Ibidem.

¹⁰ **Тошкова, В.**, пос. съч., с.238.

¹¹ **ЦВА, ф.23, оп.1, а.е.1032**, л.558.

¹² Пак там, л.644-648.

¹³ Пак там, л.649.

¹⁴ Пак там, л.591.

¹⁵ Пак там, л.592.

¹⁶ **ЦВА, ф.23, оп.1, а.е.1029**, л.113.

* За агентата на германската опозиция срещу Хитлер, виж по-подробно книгата на **А.Волков и С.Славин** „Адмирал Канарис – „Железният“ адмирал“, Смоленск, 1999

¹⁷ За тези проблеми на правителството споменава в своите спомени и самият Константин Муравиев – виж: **Муравиев, К.**, пос. съч., с. 468.

¹⁸ **Нешови, Сл.**, „Обидите на Бугария да се повлече от войната (1943-1944)“, Скопје, 1982, с.162-165; За бомбардировките на Балканския полуостров от англо-американската авиация в годините на Втората световна война, виж също така и видеофилмите „**Allied Aviation. The Complete History**“, № IVL 2032 – „**Allied Aviation. The Story of the Most Famous bombers of the World War II. Narrated by Edward Woodward**“, Artwork, UK, 1997; „**Allied Aviation. The Complete History**“, № IVL 2380 – „**Allied Aviation. B17 Fortress of the Sky in WWII. Including superb colour footage**“, Artwork, UK, 1998; **PEG 1161** – „**The Story of the Hurricane. The Definitive documentary of the Hawker Hurricane**“, UK; **PEG 1162** – „**The Story of the Lancaster. The**

Definitive documentary of the Avro Lancaster“, UK, а така също и съответните раздели от американската електронна енциклопедия FlagTower. World War II. A fully interactive documentary creating a new dimension in multimedia (in double disc cd-rom), Boston, 1995.

¹⁹ Димитров, Ил., „Преговорите в Кайро“ – във „Векове, очерци, спомени, документи из тринадесетвековната българска история“, С., 1972, с.176.

²⁰ Мошанов, Ст., „Моята мисия в Кайро“, С., 1991, с.242-243.

²¹ P.R.O. F.O. 371/43596 – Policy towards Turkey.

²² Министерство иностранных дел СССР. „Советско-американские отношения во время Великой отечественной войны 1941-1945. Документы и материалы в двух томах“, М., 1984, том 2, с.164.

²³ Пак там, с., 170.

²⁴ Министерство иностранных дел СССР. „Советско-английские отношения во время Великой отечественной войны 1941-1945. Документы и материалы в двух томах“, М., 1983, том 2, с.124.

²⁵ Божинов, В., „Политическата криза в България през 1943-1944“, С., 1957, с.103.

²⁶ Тошкова, В., пос. съч., с.274.

²⁷ Риббентроп, Й. фон, „Тайная дипломатия III Рейха“, Смоленск, 1999, с.261-262.

²⁸ Министерство иностранных дел СССР. „Советско-американские отношения во время Великой отечественной войны 1941-1945. Документы и материалы в двух томах“, М., 1984, т.2, с.529.

²⁹ Пак там, с.176.

³⁰ Божинов, В., пос.съч., с.105.

³¹ Министерство иностранных дел СССР. „Советско-американские отношения во время Великой отечественной войны 1941-1945. Документы и материалы в двух томах“, М., 1984, т.2, с.190. При това се предлага преговорите да бъдат проведени в Анкара с участието на тамошния британски и американски посланик, а не на територията на гр.Кайро, поради факта, че там в момента отсъствували двете водещи за региона военнополитически фигури на съюзниците – британският резидент-министър лорд Мойн и посланикът на САЩ в Египет Макви.

³² Централен държавен исторически архив – по-нататък съкратено ЦДИА, ф.894, оп.1, а.е.1, л.2.

³³ Пак там.

³⁴ ЦВА, ф.23, оп.1, а.е.1032, л.596.

³⁵ Пак там, л.597.

³⁶ ЦВА, ф.23, оп.1, а.е.551, л.99; ЦВА, ф.23, оп.1, а.е.915, л.653; ЦВА, ф.23, оп.1, а.е.915, л.720; ЦВА, ф.23, оп.1, а.е.915, л.749; ЦВА, ф.23, оп.1, а.е.782, л.100. Виж също така Котев, Н. „Съюзници в шпионажа“ – в в. „Дума“, 7 декември 2002 г.

³⁷ Пак там, л.6.

³⁸ ЦДИА, ф.894, оп.1, а.е.1, л.8. За същото отношение пише и другият български представител – Стойчо Мошанов. Виж: Мошанов, Ст., пос. съч., с.326.

³⁹ ЦДИА, ф.894, оп.1, а.е.1, л.8-9.

⁴⁰ Муравиев, Ст., „Събития и хора“, С., 1992, с.318-323.

⁴¹ Тошкова, В., пос. съч., с.284.

⁴² ЦДИА, ф.894, оп.1, а.е.1, л.10; Мошанов, Ст., пос. съч., с.327.

⁴³ Мошанов, Ст., пос. съч., с.339.

⁴⁴ Тошкова, В., пос. съч., с.284.

⁴⁵ Божинов, В., пос. съч., с.110-111.

⁴⁶ „България – непризнатият противник на Третия райх. Документи“, С., 1995, с.16.

⁴⁷ Нешови□, Сл., пос. съч., с.223-224.

** Текстът не се отнася до темата.

⁴⁸ ЦДИА, ф.894, оп.1, а.е.1, л.17.

⁴⁹ Тошкова, В., пос. съч., с.287.

⁵⁰ Министерство на външните дела СССР. Советско-английские отношения во время Великой отечественной войны 1941-1945. Документы и материалы в двух томах“, М., 1983, т.2, с.146.

⁵¹ Божинов, В., пос. съч., с.112-113.

⁵² ЦДИА, ф.894, оп.1, а.е.1, л.14-15. Божинов, В., пос. съч., с. 113.

⁵³ ЦДИА, ф.894, оп.1, а.е.1, л.15; Божинов, В., пос. съч., с.114.

⁵⁴ ЦДИА, ф.894, оп.1, а.е.1, л.19.

⁵⁵ Тошкова, В., „САЩ в България (септември – декември 1944 г.): разузнаване и дипломатия. – Военноисторически сборник, С., 1993, № 2, с.89-123.

⁵⁶ ЦВА, ф.23, оп.1, а.е.1029, л.24-28; Военнопленническият лагер за съюзнически летци и борден персонал е открит на 25 ноември 1943 г., като интересите им се защитават от Швейцарската легация в София. Към 1 септември 1944 г. по сведения на капитан Райнов – началник на секция III – СНЗЩВ – в лагера се намират 319 военнопленници, като 282 от тях са американци. Вж: ЦВА, ф.20, оп.3, а.е.83, л.17, 244, 246.

⁵⁷ Маккензи, У., пос. съч., с.596-597.

⁵⁸ P.R.O. F.O. 371/43581 – R.-15453.

⁵⁹ Brown, A., „The Secret War Report of the OSS“, New York, p. 297.

⁶⁰ Котев, Н., „Американското разузнаване в България (1939-1945 г.) – сп. „Известия на Националният център по военна история и военноисторическото научно дружество“, С., 1992, т.54, с.91.

⁶¹ Така например, един от началниците на българската разузнавателна служба, полковник Тумбин още от края на юни 1944 г. с телеграма № 16624 запитва военния аташе в Турция полковник Димитър Желязков да му бъде подготвен за живеене „мебелиран апартамент“, в Истанбул, какво цивилно облекло да носи и „нужен ли е фрак“. Виж: ЦВА, ф.23, оп.1, а.е.1032, л.5

⁶² Муравиев, К., пос. съч., с.492. Тези тежки думи на последният буржоазнодемократичен министър-председател на България Константин Муравиев са и отговорът на различни появили се в последните години на ХХ век твърдения в българската преса, сред които може би най-значимото по своята простотия, парадоксалност и фашизация си остава това на Цанко Живков, който в едно свое умозаключение стига до извода, че „под ръководството на такива умни и достойни ръководители като цар Борис III и министър-председателя Б[огдан] Ф[илов] България направи каквото и беше по силите и“ – виж: Живков, Ц., „Фалшификатори на историята. За „зловещата роля“ и коя я изигра в недалечното ни минало“ – сп. „Демократически преглед“, пролет-лято '99, книга 39/40, част. 2, с.667.

⁶³ Георгиев, К., „Избрани произведения“, С., 1982, с.27-30.